

Володимир КОЗАКОВ, Ольга РАШКОВСЬКА

ГРОМАДЯНСЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Дослідження комунікативних процесів у державному управлінні – одна з актуальних наукових проблем, оскільки в сучасних умовах комунікація є невід’ємною складовою будь-яких форм суспільних відносин, зокрема і встановлення партнерської взаємодії між державою, місцевими органами влади та громадськістю.

Сьогодні в Україні посилюються роль і відповідальність держави за підвищення життєвих стандартів і соціальних можливостей. Водночас наша недавня історія засвідчує, що відсутність об’єктивних, ефективних і взаємовигідних зв’язків із громадськістю може призвести в майбутньому до високої соціальної напруженості, конфліктності, непередбачуваності подій. Гострота проблеми зумовлюється також високою динамічністю інформаційних процесів саме на стику взаємодії між організаціями та населенням, пошуком нових комунікативних зв’язків і методів соціального управління, що сприяють забезпеченню ефективної взаємодії між владою та суспільством для виявлення й реалізації інтересів і потреб різних соціальних груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах вітчизняної науки концептуальні засади теорії комунікації, питань розвитку масової й громадянської комунікації та зв’язків із громадськістю знайшли своє відображення в роботах таких учених, як А. Афонін, В. Бебик, А. Береза, Р. Войтович, Л. Гонюкова, Н. Грицяк, Н. Гудима, В. Гурковський, О. Дмитренко, Н. Дніпренко, В. Іванов, С. Квіт, Л. Климаська, В. Королько, М. Логунова, В. Різун, М. Розумний, Г. Почепцов, О. Пухкал, В. Ребало, Є. Романенко, Є. Тихомирова, С. Чукут та ін.

Не дивлячись на те, що саме поняття «комунікація» є предметом дослідження й використання досить великого кола природничих і гуманітарних наук, його сутність все ще не має загальноприйнятого визначення. Отже, актуальність, теоретичне й практичне значення та недостатня розробленість проблеми визначили наукову цікавість до неї авторів дослідження.

Мета статті. полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні громадянських комунікацій як стратегічного ресурсу демократизації державного управління. Для цього першочерговим завданням має служити необхідність розкрити їх характерні особливості, зміст і сутність, а також визначити подальші напрями дослідження. Крім того, важливим моментом у формуванні громадянської комунікації є виокремлення таких архетипних особливостей, як місцеві традиції, звичаї, ментальність та ідентичність.

Виклад основного матеріалу. Сучасні системи державного управління функціонують в умовах ускладнення простору політичної комунікації та урізноманітнення технологій комунікативної взаємодії. У разі збільшення кількості суб’єктів політичного процесу зростає і якість їх взаємозв’язку. Це пов’язано як із диверсифікацією джерел інформації, так і з удосконаленням технічного спорядження влади та громадян. За цих умов особливої ваги набуває готовність і здатність органів державної влади використовувати ефективні ме-

**КОЗАКОВ
Володимир,
KOZAKOV
Volodymyr,**

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню громадянської комунікації як чинника реформування державного управління на основі архетипного підходу, розкриттю її характерних особливостей, змісту та сутності, а також визначенню подальших напрямів дослідження.

Ключові слова: архетип, ментальність, комунікація, масова комунікація, громадські та громадянські комунікації, архетип, права людини та громадянина, стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

УДК 351.82.331:159.964

РАШКОВСЬКА

Ольга,

RASHKOVSKA

Olga,

аспірант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: *Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню громадянської комунікації як чинника реформування державного управління на основі архетипного підходу, розкриттю її характерних особливостей, змісту та сутності, а також визначенню подальших напрямів дослідження.*

Ключові слова:

архетип, ментальність, комунікація, масова комунікація, громадські та громадянські комунікації, архетип, права людини та громадянина, стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

УДК 351.82.331:159.964

ханізми взаємодії з громадськістю, як безпосередньо (із залученням громадських організацій), так і опосередковано (через мас-медіа). Тобто, запорукою ефективності державно-управлінської діяльності в постіндустріальному суспільстві має стати така комунікативна політика держави, яка б сприяла реалізації функціональних повноважень органами державної влади, та налагодження ефективних форм взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Такий аспект комунікаційної взаємодії з громадськістю в системі державного управління ми відносимо до так званої громадської комунікації. Специфічність її полягає в тому, що вона означає обмін державних органів влади та інших організаційних (корпоративних) утворень із громадянами та їх громадськими об'єднаннями повідомленнями, в яких відображено інформацію громадського призначення. Тобто, громадська комунікація передбачає суб'єкт-об'єктну взаємодію, де суб'єктом виступають органи державної влади й різноманітні корпоративні організації, а об'єктом – громадськість. У цьому контексті цілком виправданою, на наш погляд, є необхідність удосконалення механізму регулювання процесу обміну інформацією, зокрема обґрунтування впровадження принципу партнерської взаємодії, що передбачає не тільки інформування населення, а і налагодження ефективного зворотного зв'язку, проведення відповідної роз'яснювальної роботи, встановлення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Головними завданнями громадської комунікації є забезпечення підтримки суспільством дій влади, що досягається підвищенням рівня довіри громадян до державних інституцій; реалізація єдиної державної комунікативної політики шляхом створення системи впливу на громадську думку; формування та підтримка ефективного зворотного зв'язку із громадянами для моніторингу ситуації й оцінювання результатів своєї роботи; налагодження співпраці із громадськими організаціями задля забезпечення інформування громадськості про здійснювану політику та створення й підтримки позитивного іміджу влади.

Важливим у формуванні громадянської комунікації під час становлення територіальних громад є виокремлення таких архетипних особливостей, як місцеві традиції, звичаї, ментальність громади певного поселення та ставлення до іншої сусідської громади, що склалися історично, а також національно-етнічний та релігійний склад населення тощо.

Досить ефективною комунікативною технологією, що відображає ті комунікаційні процеси в суспільстві, які спрямовано на встановлення взаєморозуміння між різними соціально-організованими суб'єктами та громадськістю, виступає система зв'язків із громадськістю, або в англійському значенні – Public relations, що в перекладі з англійської мови означає суспільні, громадські відносини, зв'язки [1].

Отже, можна зробити висновок, що специфічна роль громадської комунікації полягає в тому, що вона забезпечує поширення й передачу політичної інформації як між елементами політичної системи, так і між політичною системою та навколишнім середовищем. Комунікативну функцію здійснюють партії, групи інтересів та ЗМІ. Нерозвиненість цієї комунікації є однією з важливих причин низького рівня адаптації політичної системи в цілому та системи дер-

жавного управління зокрема, що призводить до втрати її підтримки в суспільстві та їх нестабільності.

З іншого боку, в більшості випадків діяльність майже всіх учасників масової та громадської комунікації не узгоджується з поняттям «загальнолюдських цінностей». До загальнолюдських можна віднести тільки ті цінності, які впливають із потреб суспільства як цілісної системи, що прагне самозбереження. Такими на сьогодні справедливо називають, наприклад, екологічні цінності, руйнування яких може поставити суспільство перед загрозою загибелі.

Спроби видати за абсолютні цінності ті або інші якості, явища або процеси без їх співвіднесення із суб'єктами діяльності призводять до того, що побудовані на цій підставі теоретичні конструкції, а також висновки, що випливають із них, не можуть бути покладені в основу продуктивного дослідження й наступної зміни соціальної дійсності, тому що не враховують ні закони функціонування й розвитку суспільства, ні закони людської діяльності. Наприклад, актуальні на сьогодні цінності демократії могли б відіграти незрівнянно більшу роль у процесі розвитку суспільства, якби останнє мало відповіді на такі питання: чиї це цінності, хто є їхнім суб'єктом, які інтереси й потреби вони виражають і, нарешті, хто зацікавлений у результатах діяльності з досягнення цих цілей? Відповіді на кшталт «досягнення якихось загальногуманістичних цілей в інтересах усього людства» є абстрактними й непереконливими, що тією чи іншою мірою визначає й незначні результати щодо досягнення поставлених цілей.

Помилка багатьох праць, присвячених дослідженню розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні, полягає в тому, що ці дослідження здебільшого базуються на порівнянні принципів, які були вироблені класичною ліберальною теорією, з нинішнім українським суспільством, на підставі чого і робляться висновки про розвиток вітчизняної демократії. Методологічна правомірність таких досліджень викликає, як здається, виправданий сумнів, адже сама ліберальна теорія у своєму розвитку зазнала суттєвих трансформацій, що були викликані критикою її з боку комунітаристів та консерваторів, певною розчарованістю в класичному лібералізмі й ідеєю завершення класичного способу модернізації суспільства.

Слід розуміти, що посткомуністичні суспільства опинились у досить унікальній ситуації, і цей факт не дозволяє проголошувати, що їх розвиток повторює демократії в західноєвропейських країнах. Посткомуністичні суспільства утверджують демократію під час структурних трансформацій західного суспільства, принципи якого вони прагнуть імплементувати.

Сучасне суспільство характеризується постійним примноженням, прискоренням, ущільненням і глобалізацією комунікацій. Кількість і якість комунікацій безупинно зростає, їх розвиток постійно прискорюється, все більше людей втягується в комунікаційний процес, а його мережа досягає глобальних масштабів. Ріст комунікацій відкриває нові можливості, які звільняють людей від колишніх обмежень, систем соціального контролю й примусу, створюючи підвалини особистісної репрезентації. Саме в цьому аспекті зростає актуальність громадянської мережі комунікації.

Конструювання мереж особистісної (громадянської) репрезентації передбачає реалізацію стратегічних потреб та інтересів громадянина у його праві на доступ до інформації, можливість користування нею та безпосереднього впливу на процеси ухвалення та реалізації рішень системи державного управління.

Серед пріоритетних напрямів формування комунікаційних мереж у сучасній Україні є питання прав і свобод людини та громадянина, бо саме вони становлять складову частину особистості, є її правовим надбанням, а тому людина як соціальна істота, позбавлена прав, не лише є безправною у вузькому юридичному розумінні, але й не може бути особистістю, бо не має можливості для задоволення своїх потреб та інтересів.

Тому важливим аспектом українського менталітету, на думку С. Б. Кримського, є взаємодія внутрішньої та зовнішньої свободи. Тут може служити прикладом проти-

стояння позитиву внутрішньої свободи, яку обстоював Г. Сковорода і яка проявлялася в бойових діях гайдамацького бунтарства з його сумними наслідками [11, с. 295]. Архетип Свободи мав онтологічні підстави в козацьких республіканських структурах, у досвіді місцевого самоврядування, корпоративних (цехових) противажелях соціальної ієрархії та у військовій практиці, а в державно-організованому суспільстві права та свободи людини й громадянина визначають найважливіші аспекти життєдіяльності людини у її відносинах із суспільством і державою.

Громадянське суспільство – неполітизована сутність. У ньому інколи можуть і не знати, хто на цей момент керує державою, хто творить політику. Проте кожен чудово знає одне: свої права, свободи та обов'язки, закріплені в законодавстві. Однак в Україні, як показують соціологічні опитування, дуже малий відсоток населення знає та розуміє поняття «права людини». Низька правова культура є передумовою для державно-владного зловживання. Системність цієї проблеми проявляється і в тому, що порушення прав і свобод полягає в їх масовому характері щодо всіх основних прав – у соціально-економічній, політичній та духовній сферах [3, с. 50].

Характеризуючи такий стан деформації ціннісної системи, відомий український політик, посилаючись на не менш відомого українського ученого, стверджує наступне: «В Конституції України зазначено, що ми є права, соціальна і т.д. держава. Це ще раз підтверджує не так здатність мислити стратегічно, скільки відображає стан нашої ментальності, культури. У нашому мисленні вкорінені стереотип деактуалізації цінностей. Ми не здатні повно і глибинно пережити соціальне буття як теперішнє. Думки, погляди звернені або в минуле, або в майбутнє. Не треба забувати, що така рецепція часу дуже актуальна для приживлення тоталітарних доктрин і практик. Ми ще й приблизно не маємо правової держави, а вже констатуємо наявність соціальної, яка є “продовженням і доповненням” держави правової» [4; 5].

Саме тут, на нашу думку, якнайповніше проявляються архетипи та роздвоєність української вдачі: любов до свободи й примирення з рабством, козацька демократична управа та диктатура влади отамана чи гетьмана, самодіяльність і патерналізм тощо.

Отже, комунікативна теорія, що наголошує на тісному зв'язку між принципом солідарності й ідентичністю (індивідуальною та колективною), є однією з вимог для нормативної моделі демократії, яка розробляється в межах теорії деліберативної демократії. Це означає вимогу, висловлюючись мовою Ю. Габермаса, піднесення над особливими життєвими формами. У концепції Ю. Габермаса інтеграційна міць солідарності суспільства постає альтернативою системній інтеграції на основі грошей і влади. Саме солідарність, згідно з твердженням німецького дослідника, править за основу для єдності людей у моральному дискурсі, комунікативній спільноті та є підґрунтям для формування ідентичності індивіда через визнання архетипів у його поведінці та свідомості [6].

Проте вимога Ю. Габермаса часто вступає у суперечність із логікою розвитку соціально-політичних відносин, що може призводити до ситуації, коли задекларовані принципи починають суперечити реальній політичній діяльності, тобто коли сама вимога демократії перетворюється на ідеологічний концепт. Саме така ситуація спостерігається в посткомуністичних суспільствах. Разом із тим дискурсивна етика вимагає від індивіда формування нової колективної ідентичності, що «здатна стверджувати групове “Ми” і водночас зрощувати солідарність безлічі групових ідентичностей, які складають сучасне громадянське суспільство» [7]. Очевидними за такої вимоги постають проблеми мотивації індивідів розширювати свою ідентичність, вирішувати питання саме за допомогою досягнення порозуміння в аргументованій дискусії.

Завданням реформування державного управління стає розробка механізму переходу до нової моделі солідарності з урахуванням усіх суперечливих позицій ідентичності українців. Першим кроком на цьому шляху має стати створення адекватної моделі архетипного підходу до духовно-ціннісного механізму розвитку національної свідомості політичної еліти й державних службовців України.

Слід додати, що предметом громадянських комунікацій виступають права людини та громадянина, зафіксовані, перш за все, в Декларації прав людини [8], ухваленій ООН у 1948 році, та в низці наступних різноманітних конвенцій та угод ООН. До них належить найважливіша категорія прав – це право на життя. Воно означає право не бути вбитим і не зазнавати фізичного насильства, або право захищатися від убивства чи фізичного насильства, або ж право отримувати матеріальні предмети першої необхідності для прожитку та мінімальний обсяг послуг сфери охорони здоров'я.

Друга категорія – це право на свободу, яке завжди стояло в деклараціях прав на чільному місці. Іноді воно виступає як право на свободу в дещо загальному значенні, іноді – як право на певні свободи, серед яких найчастіше зазначаються свобода думок, слова, віросповідання, об'єднань та пересування.

Третя категорія – право на власність.

Четверта категорія – права, що стосуються статусу особи як громадянина: національні та демократичні права.

П'ята категорія – це права, що стосуються діяльності держави, особливо права, пов'язані з верховенством права та зі здійсненням правосуддя, як-от право не бути безпідставно заарештованим і право на справедливий суд.

Насамкінець, є права людини, спрямовані на отримання певних соціальних, економічних і культурних благ. Декларація ООН, наприклад, утверджує *inter alia* та права людини на освіту, працю, соціальне забезпечення, відпочинок і дозвілля та достатній життєвий рівень, необхідний для забезпечення здоров'я та добробуту особи.

Громадяни своє ставлення до стану справ із правами людини та громадянина можуть оцінювати й виражати за допомогою комунікативності. Саме комунікативність сприяє вираженню емоційних якостей громадянина й дозволяє реалізовувати його права та інші соціальні потреби.

Реалізація функції комунікативності здійснюється через процес отримання або передачу інформації, необхідної особистостям і групам для ухвалення рішень та оцінки для наступного альтернативного вибору своєї поведінки. Тобто, суб'єктом мережі громадянської комунікації виступають самі громадяни та їх громадські об'єднання щодо передачі та отримання інформації та повідомлень із питань вираження та захисту своїх інтересів і потреб.

У такому аспекті ми маємо розглядати громадянську комунікацію як чинник для реформування державного управління, що сприяє розширенню й поглибленню процесів народовладдя.

Інформаційний обмін щодо реалізації й захисту прав людини та громадянина відбувається у сфері міжособистісних комунікацій. Комунікації між особами здійснюються у формі спілкування як обмін повідомленнями, в яких фіксуються знання, думки, ідеї, ціннісні орієнтації, емоційні стани, програми діяльності сторін та ін. Разом із тим, як зазначає Ю. Габермас, під впливом радикальної інтелігенції за умов новітньої комунікативності з традиційної народної культури розвинулася нова політична культура, архетипи з власними організаційними формами та практикою. Зокрема, у Німеччині наприкінці XVIII ст. сформувалася невеличка, але налаштована на критичні дискусії громадськість, яка тепер уже не тільки постійно читала нечисленні хрестоматійні твори, а й скеровувала свої читацькі смаки на поточні нові публікації приватної сфери.

Паралельно з цим стає актуальною практика об'єднань, яка постала в німецькому пізньому Відродженні; вона щоразу більше набуває ваги як провісник своєї прийдешньої значущості радше завдяки своїм організаційним формам, ніж маніфестаційним функціям, що в подальшому постає базою формування відносно щільної мережі громадянської комунікативності. Просвітницькі товариства, освітні об'єднання, таємні товариства франкомасонів та ордени просвітлених були асоціаціями, що конституційовалися через вільне, тобто особисте рішення членів-засновників, вербувалися добровільно, а між собою практикували рівноправні форми спілкування, свободу дискусій, ухвалення рішень більшістю голосів тощо.

У цих ще з громадянського погляду елітарно дібраних спільнотах можна було набувати практики політичних норм рівноправності прийдешнього суспільства [9, с. 11].

Таким чином, на основі синтезу багатьох спеціальних знань та дисциплін, поєднуючи історичні, соціологічні, економічні й історико-філософські матеріали, Ю. Габермас робить спробу історичної реконструкції моделей громадянських відносин у часи зародження простору відкритого публічного спілкування. Він показує, за яких умов, коли та як раціонально-критичні дебати громадян щодо суспільних проблем, а також аргументи, що народжувались у цих дебатах, почали складати архетипну основу для ухвалення політичних рішень, яким чином громадськість (публіка) та притаманна їй «громадська думка» перетворилися на чинник політики.

Із часом вищезгадані товариства незалежних громадян почали усвідомлювати себе супротивником держави й формувати структури недержавних громадянських об'єднань, які, в свою чергу, поступово розвивали свою особливу громадянську мережу комунікацій. Власне, саме поняття «громадянська комунікація» означає всі існуючі в суспільстві комунікаційні лінії в тій їхній частині, яка допомагає індивідові залучатися в осмислення й вирішення проблем громадського волевиявлення. Не вдаючись до дискусії щодо конкретного понятійного апарату, відзначимо, що в цьому випадку, як зазначає І. М. Дзялошинський, під громадянськими комунікаціями ми маємо на увазі систему комунікаційних мереж (каналів), які забезпечують:

- зв'язок індивідів із некомерційними, неурядовими, громадськими організаціями;
- зв'язок між структурами громадянського суспільства (некомерційними, неурядовими, суспільними та ін.);
- зв'язок громадянського суспільства в цілому (як сукупність некомерційних, неурядових, громадських організацій) з іншими компонентами соціальної системи;
- можливість участі індивідів і структур громадянського суспільства в розробці, обговоренні й ухваленні рішень з економічних, політичних, соціальних та інших питань, тобто в сфері публічної політики [10, с. 50]. Інформаційний обмін щодо реалізації й захисту прав людини та громадянина відбувається між усіма компонентами соціальної системи (див. рис. 1).

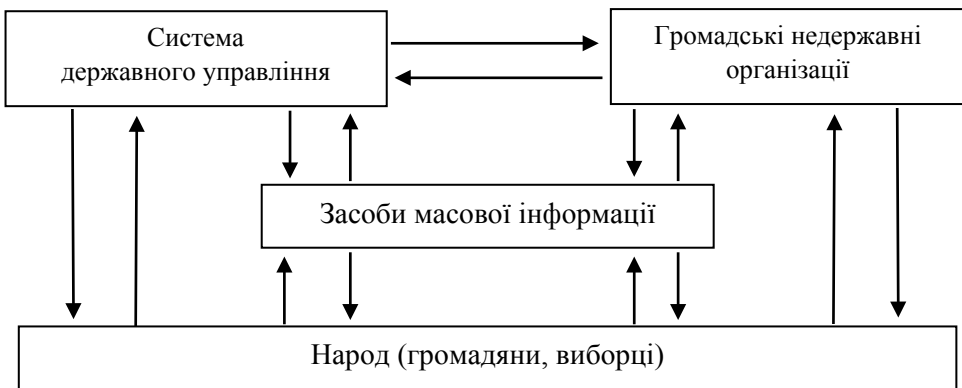

Рис.1. Інформаційний обмін щодо реалізації та захисту прав людини та громадянина

Зазначені комунікаційні зв'язки здійснюються у формі спілкування як обмін повідомленнями, в яких фіксуються знання, думки, ідеї, ціннісні орієнтації, архетипи, емоційні стани, програми діяльності сторін та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед пріоритетних напрямів формування комунікаційних мереж у сучасній Україні та реформування державного управління постає питання прав і свобод людини та громадянина, бо саме вони становлять складову частину особистості, є її правовим надбанням, а тому людина як соціальна істота, позбавлена прав, не тільки є безправною у вузькому юридичному

розумінні, але й не може бути особистістю, бо не має можливості для задоволення своїх потреб та інтересів, а в державно-організованому суспільстві правова характеристика особи покликана відігравати вирішальну роль, оскільки права й свободи людини та громадянина визначають найважливіші аспекти життєдіяльності людини у її відносинах із суспільством і державою.

Своє ставлення до стану справ із правами людини та громадянина вони можуть оцінювати й виражати за допомогою комунікативних каналів у вигляді вимог або схвалення діяльності органів державної влади. Такий вплив на державну політику буде сприяти реалізації їхніх прав та інших соціальних потреб. З іншого боку, рішення органів державного управління, які виходять із потреб самих людей, матимуть мобілізаційний ресурс реалізації. Завданням вітчизняної науки державного управління стає розробка механізму переходу до нової моделі солідарності з урахуванням усіх суперечливих позицій ідентичності українців. Першим кроком на цьому шляху має стати створення адекватної моделі духовно-ціннісного механізму розвитку національної свідомості політичної еліти й державних службовців України.

Література:

1. Тихомирова Є. Б. Зв'язки з громадськістю : навчальний посібник / Є. Б. Тихомирова. – К. : НМЦВО, 2001. – 560 с.
2. Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інституту розвитку держ. служби, 2006. – 160 с.
3. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Г. Касьянов. – К. : Новий час, 1999. – 350 с.
4. Кульчицький О. Український персоналізм: філософська й етнопсихологічна синтезу / О. Кульчицький. – Мюнхен ; Париж, 1985. – 192 с.
5. Мороз О. На захист прав людини : (за стенограмою засідання) / О. Мороз // Політика і час. – 2001. – № 5. – С. 44–56.
6. Habermas J. Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / J. Habermas. – Cambridge, Massachusetts, 2001. – 317 p.
7. Коэн Дж. Гражданское общество и политическая теория / Дж. Коэн, Э. Арато. – М., 2003. – С. 495.
8. Всеобщая декларация прав человека : принята и провозглашена Генеральной Ассамблеей от 10 декаб. 1948 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
9. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас ; пер. з нім. А. Онишко. – Л. : Літопис, 2000. – 218 с.
10. Гражданские коммуникации и гражданское общество / науч. ред. и состав.: И. М. Дзялошинский. – М., 2009.
- Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : ВД «Киево-Могилянська Академія», 2008. – 367 с.